

Amos Oz en Fania Oz-Salzberger, *jodenenwoorden*.

Uit het Engels vertaald door Saskia van der Lingen.

Amsterdam: De bezige Bij, 2014, p. 93, 101-106

Drie vrouwen – Mirjam, Debora en Hanna – zijn voor ons extra interessant omdat ze dichterlijk begaafd waren, ideeën verwoordden en de loop van de geschiedenis (mede) beïnvloedden door het uiten van woorden. Alle drie bemoederden – een zoon, een broer of een heel volk. Alle drie zongen beroemde lofliederen op de Almachtige, maar elk leverde zelf een belangrijke menselijke bijdrage aan het door haar bezongen feit. Mirjam hief haar lied aan na de doortocht door de Rietzee, Debora na de overwinning op Sisera's leger, en Hanna na haar persoonlijke overwinning op haar onvruchtbaarheid. Vaak worden deze zangeressen alleen nog in verband gebracht met hun lofliederen, voorbijgaand aan de doorslaggevende rol die ze speelden in de gebeurtenissen die ze vervolgens bejubelden.

[...]

Terug naar de Bijbelse kandidaten voor de titel van Jiddisje oermamme. We hebben twee finalisten: Hanna, vrouw van Elkana en moeder van Samuel (en anderen), en Batseba, weduwe van Uria, vrouw van David en moeder van Salomo (en anderen).

Beiden zouden hemel en aarde bewogen hebben ter wille van hun beminde zoon en bekommerden zich wat minder om hun echtgenoten. (De eerste man van Batseba kwam er wel heel beroerd vanaf.) Batseba was een berekenende, streberige moeder van het type van mevrouw Singer. Hanna bad vurig om een kind en beloofde het af te staan ten dienste van God. En zo geschiedde. Beide vrouwen komen in aanmerking. De een bracht haar zoon naar de tempel om hogepriester te worden, de ander konkelde om haar zoon koning te maken, beroepen die je zou kunnen beschouwen als het Bijbelse equivalent van de hedendaagse arts en advocaat. Maar we gaan nu de winnares bekendmaken, en dat is Hanna.

Zodra ze hem de borst ontwend had, nam ze hem mee naar Silo en bracht hem, zo jong als hij was, naar het heiligdom van de Eeuwige. Ze had ook een driejarige stier bij zich, een efa meel en een zak wijn.

Ziehier de moeder aller Joodse moeders die ooit hun driejarige zoon, 'zo jong als hij was', met voor het eerst geknipte haren bij het cheder, de Hebreeuwse basisschool, hebben afgeleverd. Van Jemen tot Litouwen, overal geldt: geef het kind iets lekkers mee en stuur het naar school om het alfabet te leren. Nog beter: leer het als je kunt thuis alvast de eerste beginselen. Moeders die hun kroost aan de keukentafel de Hebreeuwse letters leren: een van de pijlers van de premoderne geletterdheid onder vrouwen.

Subtiel benadrukt de Bijbel, op zijn typisch beknopte wijze, dat Samuel echt nog maar heel klein was. In elk geval werd Hanna's offer, net als voor haar voorgangsters Jochebed en Mirjam,

verzoet doordat ze haar kind vanuit de verte kon zien opgroeien. Net als Mozes' familie kon ze hem zelfs bezoeken en vertroetelen:

De kleine Samuel diende de Eeuwige, en droeg daarbij een linnen priesterhemd. Zijn moeder maakte ieder jaar een manteltje voor hem, dat ze meebracht wanneer zij en haar man hun jaarlijkse offer kwamen brengen.

Laat het enkelvoud u niet misleiden, ze maakte elk jaar een níeuw manteltje voor hem, elk jaar een maatje groter, en de Bijbelse auteur heeft er oog voor hoe dat priesterlijke kledingstuk in kindermaat getuigt van liefde. Dus Hanna, niet Batseba, manifesteert als eerste de twee gezichten van het Joodse moederschap: de kinderen lichamelijk vertroetelen en ze zo vroeg mogelijk naar school sturen. Met gebroken hart kijken ze hun kind na wanneer het door de poort van het heiligdom of de school verdwijnt, maar daarna gaan ze vol goede moed naar huis om aan het manteltje voor volgend jaar te beginnen.

Tevens is dit de lancering van het beroemde Joodse duo brood en letteren. Bij Hanna was eten al eerder een issue, toen het verdriet om haar kinderloosheid haar de eetlust benam, tot grote bezorgdheid van haar liefhebbende man.

Toen de tijd was gekomen om haar belofte aan de Heer (of, zo u wil, aan de priester Eli) na te komen en haar zoon naar Silo te brengen, nam ze ook vlees, meel en wijn mee. Ontelbare moeders hebben iets lekkers meegebracht voor de nieuwe leerling en zijn melameed: snoep en gebak in Marokko en Tunesië, amandelen en rozijnen in Oost-Europa. De allereerste letter die je zelfstandig leerde lezen, het allereerste woord in het allereerste boek, werd verzoet met een traktatie, dus smaakte hij als vanzelf verrukkelijk.

Wij vinden dit een heel verstandige methode.

Het is de gang van Samuel, eerder dan die van Salomo, die talloze Joodse mannen in de loop der tijden zijn gegaan: van de moederborst gespeend, hup, naar het klasje bij de synagoge, de mond vol heerlijke amandelen en rozijnen, alef en beet. En Hanna's gang heeft de hartverscheurende tweespalt van die van talloze Joodse ouders na haar: mijn kind is niet alleen van mij, hij behoort toe aan God – of zo niet aan God, dan toch aan de studie – en ik moet het op al heel jonge en kwetsbare leeftijd afstaan, in de diepste zin van het woord.

Daar staat ze dan gedag te zwaaien voordat ze weer terugsjokt naar de heuvels van Efraïm. Helemaal in haar eentje. Overigens kregen zij en Elkana later gelukkig nog meer kinderen.

In later eeuwen konden moeders die van de school van hun kinderen naar huis liepen steeds vaker ook zelf een beetje lezen. Maar zelfs Hanna, zult u ontdekken als u 1 Samuel 1 zorgvuldig leest, was een vrouw van woorden. Ook al was ze misschien analfabeet – de tekst zegt dit niet – ze muntte de bekende Hebreeuwse zegswijze: 'om dit kind heb ik gebeden'. En hebt u haar geraffineerde woordspel in vers 27-28 opgemerkt, waar ze de Hebreeuwse woorden voor 'vragen' en 'geven' tegen elkaar uitspeelt? Sorry, maar het is onvertaalbaar.

In 1 Samuel 2 dankt Hanna God in een prachtig, poëtisch geraffineerd loflied. Ook wat Hanna betreft valt onmogelijk vast te stellen of ze echt heeft bestaan en of zij werkelijk de dichteres was van 'Nu juicht mijn hart dankzij de Eeuwige'. Maar fascinerend is dat er een literaire traditie bestaat die zo'n voortreffelijk staaltje van hoogstaande poëzie toeschrijft aan een eenvoudige vrouw. Misschien was het oude Israël in werkelijkheid niet echt een democratie van letteren, maar in de eigen

vertellingen wordt het wel vaak als zodanig gepresenteerd. Het loflied dat mogelijk door Hanna werd geconcipeerd gaat er in elk geval over dat alle mensen tegenover God gelijk zijn, met name op het gebied van het gesproken woord:

Gebruik toch geen grote woorden,
blaas niet zo hoog van de toren,
want de Eeuwige is een alwetende God:
door hem worden onze daden gewogen.

Die hem trouw zijn, behoedt hij op hun pad,
maar de zondaars komen om in het duister.
Ontoereikend is de menselijke kracht.

Maar sommige vrouwen, onder wie Hanna zelf, bereikten hun doel door hun stem te verheffen.

Elkana, Samuels vader, is de beste echtgenoot in de Bijbel. Een beetje egocentrisch misschien, zoals echtgenoten soms nu eenmaal zijn, maar aan hem hebben we een van de tederste momenten uit de klassieke literatuur te danken: 'Waarom huil je, Hanna? Waarom eet je niet en waarom ben je zo bedroefd? Beteken ik niet meer voor je dan tien zonen?'

Nee, schat, dat doe je niet. Ze gaf hem niet eens antwoord, althans dat is niet vastgelegd. Maar ze begon braaf te eten en te drinken en slipte weg naar de tempel om God om een kind te bidden. Met succes.

We zouden willen dat er bij elke Joodse bruiloft, gelovig of seculier of interconfessioneel, een moment werd stilgestaan bij Elkana's woorden tegen zijn vrouw, in elk geval de eerste zin. Hij was het soort man dat opmerkt wat er aan de hand is: haar gezicht, haar eetstoornis, haar verdriet. De historica onder ons weet zeker dat hij ook oog had voor wat ze aanhad.

We geven toe dat de spanningen onder zijn dak Elkana misschien zijn ontgaan: zijn andere vrouw Peninna, die Hanna sarte met haar kinderloosheid, Hanna's wanhopige jaloezie op haar rivale, ondanks haar hogere status als lievelingsvrouw – en wellicht Peninna's jaloezie om zijn duidelijke voorkeur. We noemden hem een goede echtgenoot, niet een perfecte.

Elkana stond ook toe dat Hanna haar gelofte nakwam en daarmee het lot van de kleine Samuel bezegelde. Net als Amram blijft hij als vader nogal op de achtergrond, tenminste voor zover de tekst ons meedeelt. Bijbelse verhalen zijn vaak zuinig: ze vertellen alleen wat echt belangrijk wordt geacht. En Hanna was de belangrijkste figuur in Samuels jonge leventje, net zoals baby Mozes van Jochebed en Mirjam afhankelijk was om in leven te blijven. Vader speelde in beide gevallen nauwelijks of geen rol. Toch vond de Bijbelse auteur het van belang om Elkana's bezorgde vragen te noteren. Zijn liefde deed er dus kennelijk wél toe.